

Síť domů přírody v České republice

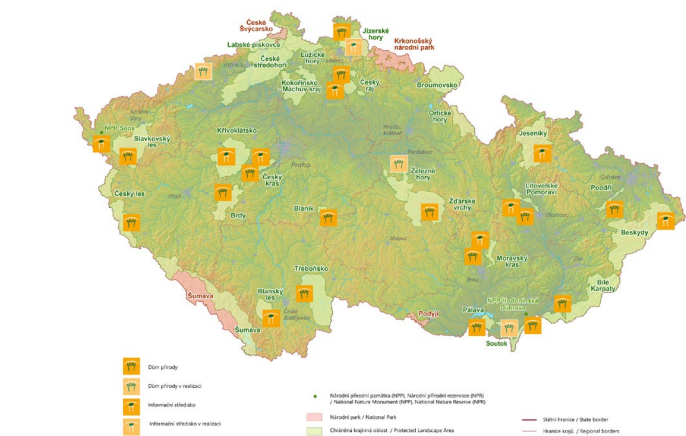
Pavel Pešout, Lenka Šoltysová, Tomáš Růžička

Dlouhodobě mezi hlavní priority státní ochrany přírody patří osvěta a informování veřejnosti. Jednou z účinných forem komunikace je poskytování informací přímo v terénu s využitím návštěvnické infrastruktury. Investičně a provozně nejnáročnějšími zařízeními poskytujícími informace v konkrétních územích jsou návštěvnická střediska. Poptávka po vytvoření návštěvnických středisek neustále narůstá. Ochrana přírody chce návštěvníky v území vítat a podporovat šetrné formy rekreace, ale

zároveň musí zvládnout jednotlivé rekreační aktivity usměrňovat tak, aby nadměrnou návštěvností nedocházelo k poškozování nejcennějších částí chráněných území. Cílem Programu Dům přírody je vybudovat síť návštěvnických center (domů přírody) doplněnou menšími informačními středisky v turisticky atraktivních místech chráněných krajinných oblastí a významných národních přírodních rezervací a památkách s vysokou návštěvností.

Obr. 1 Návštěvnická střediska se daří realizovat jako jedinečné objekty občanské vybavenosti se svébytným projevem, což dokládá ocenění některých z nich. Např. rekonstrukce historického objektu na Dům přírody Žďárských vrchů ve vesnické památkové rezervaci získala v roce 2020 Cenu hejtmána kraje Vysočina a Cenu veřejnosti v soutěži Stavba roku kraje Vysočina. Foto Ota Nepilý

Obr. 2 Návštěvníká střediska – domy přírody, doplněná menšími informačními středisky CHKO začleněnými do programu AOPK ČR „Dům přírody“. Mapa Jana Tomcová

Před dvaceti lety Agentura ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR) navrhla při sestavování prvního Operačního programu Životní prostředí (OPŽP) mezi cíle podpory zařadit výstavbu odpovídající návštěvnícké infrastruktury včetně návštěvníckých středisek. Návrh byl schválen a tím se otevřela možnost získat investiční prostředky. V roce 2009 AOPK ČR přijala Program Dům přírody (co je dům přírody, viz box) s plánem zřídit návštěvnícké centrum ve vybraných CHKO (Pešout, Šoltysová, Licek 2009, 2010). Koncept byl ve stejném roce schválen vedením Ministerstva životního prostředí (MŽP).

Úspěšný PPP projekt

Zásadní pro další rozvoj programu bylo od počátku jeho postavení na principu PPP projektu (PPP – Public Private Partnership). Za tímto účelem byl zpracován „Jednotný architektonický koncept, manuál pro navrhování návštěvníckých středisek AOPK ČR“ (David, Velková 2009, aktualizace: Velková, Kubíková, David 2019) a nastaven systém projednávání jednotlivých domů přírody na celostátní úrovni. S mírnými doplňky a úpravami tento systém funguje doposud. Prvotní inspirací pro využití formy PPP projektu byla především kapacitní a finanční. Takto rozsáhlou a investičně náročnou návštěvníckou infrastrukturu nešlo realizovat a následně provozovat pouze silami státní ochrany přírody. Provoz zařízení musí být postaven primárně na místních zdrojích (Pešout, Šoltysová, Licek 2012). Postupně se ukázalo, že dalším velkým přínosem této formy realizace programu je dlouhodobé zapojení místních a regionálních partnerů do práce s veřejností i do formování celého Programu Dům přírody.

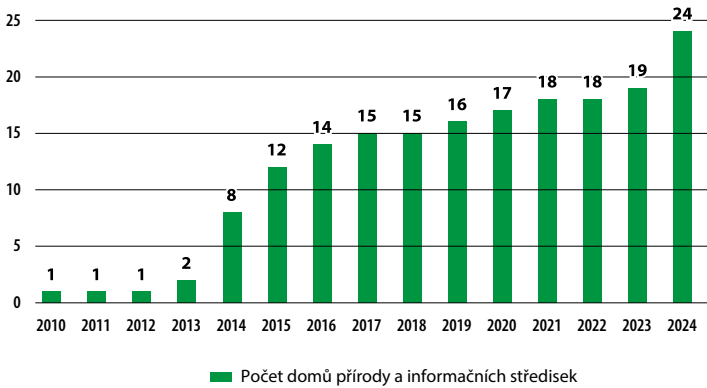
Umístění a provedení domů přírody

Při plánování zařízení se vychází především z koncepce práce s návštěvníckou veřejností (Obermajer, Růžička 2021), kterou pořizuje AOPK ČR ve spolupráci s obcemi a dalšími partnery v území a je přílohou plánu péče o dané zvláště chráněné území. Umísťování objektů je posuzováno s ohledem na limity území, dostupnost objektu pro návštěvníky a především je určující zájem potenciálního investora v dané lokalitě realizovat a provozovat návštěvnícké středisko. Z hlediska architektury a použitých materiálů je u staveb vyžadováno respektování výše uvedeného jednotného konceptu, kdy objekt musí splňovat kritéria soudobé architektury s využitím místních materiálů a splňovat kritéria úsporné budovy a využití obnovitelných zdrojů energií. V případě rekonstrukcí historických objektů respektuje zásady památkové péče.

Realizace většiny domů přírody byla financována především z Operačního programu Životní prostředí, programů Interreg a ve významné míře z vlastních zdrojů partnerů programu.

Současný stav Programu Dům přírody

Program AOPK ČR Dům přírody se stále rozvíjí, jen v průběhu uplynulého roku bylo do sítě začleněno pět nových domů přírody: Dům přírody Jizerských hor, Dům přírody Bílých Karpat (Jongepierová, Říhová 2024), Dům přírody Českého krasu (Hofmeistrová, Hromas, Pojer

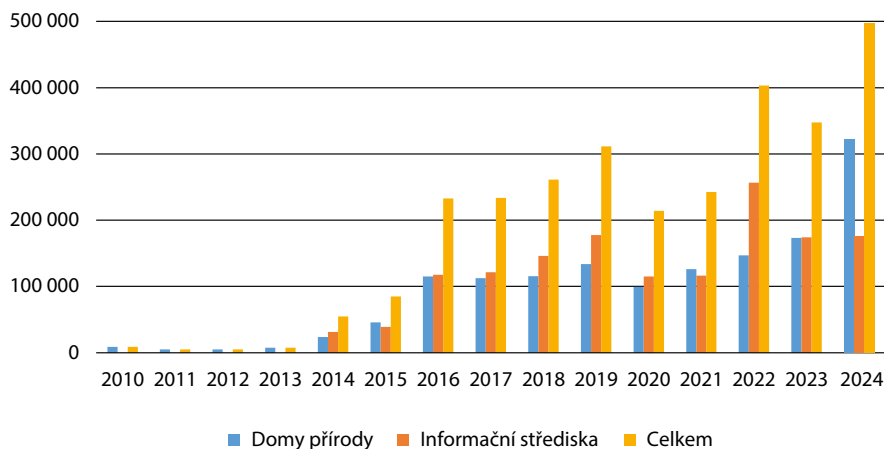
Obr. 3 Jak přibývala zařízení začleněná do programu AOPK ČR Dům přírody v jednotlivých letech. Graf Tomáš Růžička

2024), Dům přírody Pálavy (Miklín, Kmet 2024) a Dům přírody Hodonínské Dúbravy (Ambrozek, Strnad, Kalábková 2024). Aktuálně je do programu Dům přírody začleněno 24 objektů (patnáct návštěvníckých středisek – Domů přírody a devět informačních středisek) poskytujících služby návštěvníkům v 18 CHKO, jedné národní přírodní rezervaci a jedné národní přírodní památce (viz obr. 2). Do Programu Dům přírody je zapojeno 26 partnerů jako investorů nebo provozovatelů návštěvníckých středisek, z většiny jde o samosprávy či nestátní neziskové organizace.

Návštěvnost zařízení narůstá a v roce 2024 dosáhla téměř 0,5 miliónu návštěvníků (viz obr. 4). Počet akcí pořádaných pro veřejnost v roce 2024 byl kolem 2 500, nejčastěji jde o vzdělávací a osvětové programy nebo komentované prohlídky stálých expozic. Každý rok se také v návštěvníckých střediscích instaluje 30–50 krátkodobých výstav s tematikou ochrany přírody a je organizováno přes 150 exkurzí.

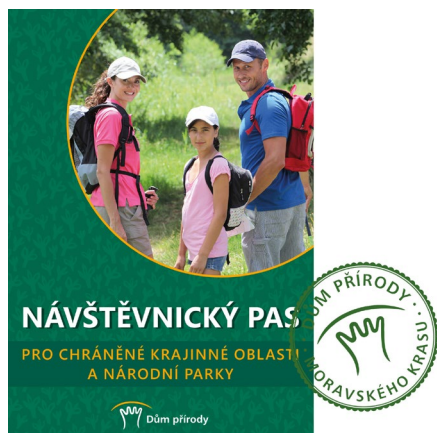
Návštěvníká střediska sdílí společné webové stránky pro prezentaci jednotlivých domů přírody a informačních středisek – dumprrody.cz. Stránky obsahují veškeré informace o programu Dům přírody i o jednotlivých návštěvníckých střediscích, včetně nabídky akcí a programů. U šesti domů přírody je na webu zveřejněna virtuální prohlídka expozic.

K zajištění propagace má každé návštěvnícké středisko zpracovaný svůj informační leták, sadu pohlednic, případně své pexeso pro děti a další drobné propagační předměty. AOPK ČR vydává také leták informující o celé síti domů přírody. Při propagaci je využíván specifický průvodce

Obr. 4 Návštěvnost domů přírody a informačních středisek v letech 2010–2024. Graf Lenka Šoltasová

(maskot) domem přírody, který je pro každé středisko jedinečný. Ve spolupráci se správami národních parků byl vytvořen návštěvnický pas pro propagaci návštěvnických středisek (viz obr. 5).

Obr. 5 Návštěvnický pas propojuje zařízení začleněná v programu AOPK ČR Dům přírody s návštěvnickými centry a informačními středisky národních parků.

Každé návštěvnické středisko spolupracuje s regionálními organizacemi destinačního managementu při vhodné propagaci regionu. Na celostátní úrovni se daří úspěšně spolupracovat s agenturou CzechTourism při prezentaci zásad chování návštěvníků v přírodě a propagaci domů přírody jako vstupních bran do chráněných území.

V každém roce organizuje AOPK ČR s provozovateli návštěvnických středisek setkání, která jsou zaměřena na sdílení zkušeností a školení v oblasti ochrany přírody a krajiny. AOPK ČR každoročně

vyhodnocuje činnost domů přírody a informačních středisek včetně přehledu o počtech návštěvníků, programové náplni a nákladech na provoz jednotlivých provozovatelů. V roce 2024 byla zahájena certifikace návštěvnických středisek podle parametrů dohodnutých mezi partnery programu Dům přírody. V rámci certifikace probíhá posuzování kritérií ve čtyřech oblastech – plnění podmínek jednotného architektonického konceptu a provoz, kompetence a přístup pracovníků, úroveň programové náplně, mediální obraz. Certifikaci schvaluje Řídící výbor programu Dům přírody vždy na čtyři následující roky.

Další rozvoj Programu Dům přírody

Dlouhodobým cílem Programu Dům přírody je existence návštěvnického střediska v každé z CHKO spravovaných AOPK ČR a ve vybraných národních přírodních rezervacích a národních přírodních památkách s vysokou návštěvností.

V březnu letošního roku vedení MŽP schválilo plán rozvoje Programu AOPK ČR Dům přírody na období 2025–2030. Podle tohoto plánu by v tomto období mělo přibýt pět dalších objektů. Ještě v letošním roce bude dokončeno Informační středisko CHKO Jizerské hory – Mariánskohorské boudy, které je aktuálně ve výstavbě a investorem je AOPK ČR. Ta má v plánu postavit také Dům přírody Jeseníků v Karlově Studánce. Zde již proběhla plnohodnotná architektonická soutěž. Její vítěz již aktuálně pracuje na projektové dokumentaci. Ve fázi kompletního projektu vč. expozice je Dům přírody Soutoku, jehož investorem je Město

Dům přírody je moderní návštěvnické středisko, které:

- vítá návštěvníky v místě vysoké návštěvnosti,
- informuje různými formami veřejnost o fenoménech konkrétního chráněného území, nosným prvkem je interaktivní expozice o představovaném chráněném území v interiéru a exteriéru,
- zvyšuje povědomí o důvodech ochrany přírody a krajiny, vzbuzuje zájem a vytváří pozitivní vztah návštěvníků k navštívenému místu i obecně k ochraně přírody a krajiny,
- napomáhá při osvětě návštěvníků a usměrnění jejich pohybu v chráněném území (vč. organizování terénních programů s certifikovanými průvodci apod.),
- poskytuje naučné a výukové programy pro návštěvníky a školy,
- poskytuje základní informace v oblasti cestovního ruchu (ubytování, doprava, kulturní akce v regionu ad.) ve spolupráci s místním destinačním managementem,
- umožňuje setkávání místních obyvatel v příjemném prostředí,
- zajišťuje prodej publikací, regionálních produktů, kvalitních suvenýrů, propagačních předmětů, map a vzdělávacích materiálů.

Dům přírody je živým projektem postaveným na regionálních partnerech a zdrojích. Není pouze atraktivní expozicí oslovující návštěvníky, ale i místem a prostředkem k aktivnímu zapojení místní veřejnosti do ochrany a péče o místní přírodní a kulturní dědictví.

Břeclav. Municipality – Město Chrudim – připravuje také výstavbu Domu přírody Železných hor. Posledním objektem dle schváleného plánu je Dům přírody Krušných hor, připravovaný Městem Horní Jiřetín, který bude interpretovat i aktuálně vyhlášenou národní přírodní památku Lom ČSA (Pešout, Porteš 2024). V ostatních CHKO, kde dosud není dům přírody ani informační středisko (Broumovsko, České středohoří, Kokořínsko – Máchův kraj, Lužické hory a Orlické hory), budou hledáni noví partneři a také finanční zdroje.

Kromě každoročního setkání a výměny zkušeností provozovatelů domů přírody a informačních středisek bude vytvořena nabídka

Obr. 6 Informační střediska jsou menší objekty, které doplňují domy přírody v atraktivních místech CHKO nebo v maloplošných zvláště chráněných územích. Informační středisko národní přírodní rezervace Soos je vstupní branou do rezervace se známou naučnou stezkou a také výchozím bodem pro další putování přírodou Chebska. Foto Archiv Městského muzea ve Františkových Lázních

Obr. 7 Součástí domu přírody je vždy trvalá expozice seznamující návštěvníka s přírodním bohatstvím a příběhem krajiny. V Domě přírody Bílých Karpat exponát (sochařský prvek) „Pohled krajinu“ tvoří centrální objekt v úvodní části vnitřní expozice. Foto Jitka Říhová

Obr. 8 Stavba Informačního střediska CHKO Jizerské hory – Mariánskohorské Boudy je spolufinancována z Národního plánu obnovy a pro veřejnost se otevře na jaře 2026. Foto Daniel Kopecký

Obr. 9 V návštěvnických i informačních střediscích k hlavní činnosti patří výukové programy speciálně připravované nejen pro školy. V Domě přírody Žďárských vrchů se návštěvníci mohou zúčastnit programu „Krajina Žďárských vrchů“. Foto Archiv Domu přírody Žďárských vrchů.

vzdělávání pracovníků návštěvnických center a podporováno vytváření síťových produktů. Do roku 2030 proběhne hodnocení a certifikace u všech domů přírody a informačních středisek začleněných v programu Dům přírody. Od letoška AOPK ČR také připravuje zavedení dotazníku spokojenosti návštěvníků, který bude možné anonymně vyplnit on-line.

Součástí schváleného plánu rozvoje programu je také zajištění financování na obnovu a údržbu stávajících domů přírody

(zejména trvalých expozic) a zajištění podpory jejich provozovatelů.

Udržitelný projekt

Mnohaletá existence Programu Dům přírody potvrzuje správnost rozhodnutí o využití formy PPP projektu. Provozovatelem je vždy, a investorem z většiny, místní partner (samospráva, nezisková organizace, státní podnik ad.). Daří se tak významnou část investičních a většinu provozních nákladů generovat z vlastních zdrojů partnerů a v rámci provozu návštěvnických středisek.

Dopady na státní rozpočet jsou tak řádově nižší, než kdyby návštěvnická a informační střediska investovala a provozovala AOPK ČR. Ta přispívá na provoz průměrně 20–25 %. V roce 2024 byl provoz všech domů přírody podpořen celkovou částkou 7,821 mil. Kč a provoz informačních středisek 1,856 mil. Kč.

Kromě přínosu pro vzdělávání a pro interpretaci území jsou návštěvnická střediska ceněna jako zázemí pro místní komunity a instituce, jako podporovatel šetrného cestovního ruchu a také jako místní zaměstnavatel. Program Dům

Obr. 10 Návštěvnické středisko CHKO Český kras bylo postaveno ve spolupráci se Správou jeskyní České republiky u Koněpruských jeskyní. Samostatně stojící Dům přírody Českého krasu včetně expozic a veřejnosti zpřístupněných jeskyní byl otevřen pro veřejnost v roce 2024. Vlastní objekt splňuje standard budov s velmi nízkou spotřebou a respektuje krajinný ráz místa. Foto Magdaléna Medková – Aktuálně.cz

Obr. 11 Program Dům přírody je založen na partnerské spolupráci jako v tomto případě, kdy provozovatelem Domu přírody Hodonínské Dúbravy je příspěvková organizace zřízená samosprávou Město Hodonín, která je i jeho investorem. Foto Archiv Domu přírody Hodonínské Dúbravy

Obr. 12 Součástí Domu přírody jsou autorská výtvarná díla. Umělecká díla na vycházkovém okruhu u Domu přírody Litovelského Pomoraví slouží jako místa setkání s přírodou a jsou otevřené všem prožitkům. V roce 2023 výtvarník Miloslav Fekar zrealizoval Vyhliďku nad rybníkem, unikátní rozhlednu, která slouží k pozorování zdejších živočichů. Foto Miloslav Fekar

přírody v chráněných územích přispěl k vytvoření 41 stálých pracovních a 116 brigádnických (sezonních) míst.

Věříme, že rozvojový plán Programu Dům přírody na dalších pět let se podaří uskutečnit alespoň stejně tak úspěšně, jako probíhala realizace tohoto programu doposud. V té souvislosti je třeba velmi poděkovat investorům a provozovatelům domů přírody a informačních středisek – za jejich každoroční úsilí o zajištění služeb pro návštěvníky a úsilí při získávání prostředků na provoz. ■